

## RELACIONS AMB L'INSTITUT D'ESTUDIS PIRINENCS

*per Enric Balcells R.*

Em complau respondre positivament a l'honrós encàrrec d'En Josep M.<sup>a</sup> Olivé i Compte, president de l'Institut d'Estudis Vallencs, ocupant-me d'aquesta faceta de la vida i de l'activitat científica del meu amic il·lustre Francesc Español. Les seves relacions amb l'esmentat institut, fundat pel Consell Superior d'Investigacions Científiques en iniciar-se la dècada dels anys quaranta i adjudicant-li un caràcter multidisciplinar referit a l'estudi de la Serralada fronterera, són molt anteriors a les meves, ja que vaig ocupar-ne la direcció a partir del 1968, alternant-la amb la del Centre fundat cinc anys abans, on manteníem una preocupació de matís més ecològic exclusiu.

La tasca que s'espera de mí, mantenint l'estricta caràcter informatiu de referència, no és fàcil. La labor científica d'Espanol és molt intensa i extensa, a més de ser dispersa, especialment la que fa referència a la nostra Cadenana, estudi de la qual Español ja va emprendre a l'inici de la seva joventut i que encara prossegueix a l'actualitat. El seu primer article data de fa més de cinquanta-cinc anys (1933), i és anterior a la fundació de l'Institut. Els resultats d'aquesta labor estan distribuïts per diverses revistes, incloses les editades pel mateix Consell Superior d'Investigacions Científiques.

No obstant això, i malgrat que els seus escrits són nombrosos i plens de contingut profund, de difícil síntesi per a qui els vulgui comentar globalment, l'activitat d'aquest investigador és molt més àmplia. Situat en el Museu barceloní de Zoologia, va mantenir una correspondència eficaç, formà una important col·lecció i va atendre nombrosos alumnes, tasca que va alternar amb les prospeccions al Pirineu, que no van ser alienes al treball docent.

Les extraordinàries dots de vàlua personal li van permetre arrodonir la seva labor amb empena i al mateix temps benvolença, omplint una dignitat i qualitat a tots nivells, un important període científic de la vida barcelonina, que Margalef –en una ocasió semblant– glossà per escrit de forma immillorable i que molt a gust subscriuria.<sup>1</sup>

Així doncs, són molt diversos els aspectes considerats en el present escrit. Per una part, el seu càrrec, la seva labor logística de prospecció; els articles i els estudis publicats per l'Institut; el seu recolzament a la tasca d'altres equips científics. Per últim, comentar la transcendència de la seva aportació investigadora sobre els recursos biòtics pirinencs.

1.- *Activitats concretes a l'Institut.*– L'any 1949, Español consta com a director de la Secció d'Entomologia en el conjunt multidisciplinar de l'antic Institut d'Estudis Pirinencs.<sup>2</sup> No obstant això, ja des d'un bon principi –abans de 1945–, cooperava a la revista *Pirineos*, enviant puntuals recensions d'interès per a l'estudi zoològic de la Serralada, que no s'esmenten aquí per a no estendre'ns excessivament. D'altra banda, si bé les seves primeres campanyes de prospecció són molt anteriors a la fundació de l'Institut, les realitzades en el context administratiu manifesten clara maduresa i clar recolzament logístic en altres col·legues, coordinant la seva tasca a la vegada que comunicant el seu entusiasme contagiós proverbial. Entre aquestes campanyes, destaquen les que fan referència al sector occidental de la Serralada, la glossa de la qual queda a càrrec d'un altre títol d'aquest mateix volum (Bellés) i que se succeeixen entre 1945 i 1950.

Comptar amb la maduresa i la vàlua d'Español per al desenvolupament inicial de l'Institut, no era solament obvi sinó imprescindible. De la seva labor concreta, cal destacar tres matisos logístics, el tercer dels qual és mereixedor d'un títol a part.

– Donat el caràcter de síntesi que l'Institut adjudicà al seu òrgan, *Pirineos*, apareixen entre 1949 i 1953, cinc articles de fons signats per Español en exclusiva, que en mantenen l'esmentat caire.<sup>3</sup>

1. V. MARGALEF, F., 1981.- *Francesc Español 50 anys d'obra bioespeleològica*. (4 pàgines). Federació Catalana d'Espeleologia amb el concurs de l'Excm. Diputació de Barcelona.
2. V. BALCELLS, E., *Pirineos* 110: 55-94, Jaca (1973).
3. ESPAÑOL, F., 1949.- *Los Carabus de la vertiente española de los Pirineos*. *Pirineos* 13-14: 519-544; posada al dia global de destacat matis biogeogràfic, comentant nombrosos aspectes ecològiques i esmentant el seu antic alumne J. MATEU. 1950.- *Contribución al conocimiento de los Bathyscilla vasco-navarros (Col. Catopidae)*. *Pirineos* 15-16: 81-122; incloent la introducció i posada al dia d'aspectes biogeogràfis-històrics i ecològics i resultats de diverses expedicions. En destaquen les de 1945 i 1947.- 1951.- *Los Ostomatidae (Col.) de nuestros Pirineos*. *Pirineos* 19-22: 35-48. Amb importants indicacions sobre el seu gènere de vida i diferents aspectes filogenètics.- 1952.- *Los tenebriónidos terrícolas del Pirineo catalán*. *Pirineos* 24: 215-251; mantenint similar caràcter expositiu.- 1953.- *Los tenebriónidos fitófilos del Pirineo catalán (Col. Heteromera)*. *Pirineos* 28-30: 381-406; suposa la continuació de l'esmentat de 1949.

- A més a més, des del primer congrés de Sant Sebastià, el 1950, a l'últim celebrat a la Seu d'Urgell el 1974, Español participà puntualment amb llur comunicació en els 7 Congresos que es van succeir en el decurs d'aquest període. Dissortament, no s'ha incorporat a les actes el text sencer de l'última comunicació, que recull resultats de l'estudi d'altres espècies d'interès per a la Serralada, però que inauguren matisos diferents de la labor entomològica polifacètica d'Español que, sens dubte comentant altres autors (Romanyk i Montoya) en aquest mateix volum.<sup>4</sup> A més, destaca Español la participació d'alumnes seus (Mateu i Ribes), que assoleixen ja una etapa d'accentuada maduresa.

2.- *Labor intensiva en estudis zonals*.- Certs aspectes -inoblidables per al que escriu aquestes línies-, mereixen capítol a part. En iniciar-se la dècada dels anys cinquanta, el volum d'alumnes i de col·leccionistes animats i formats pel nostre biografiat, a l'entorn del Museu de Zoologia de Barcelona, era sens dubte elevat. D'altra banda, ja s'havia divulgat certa inquietud, a la resta d'Espanya, per la Zoologia i el coneixement de la fauna ibèrica. En el context d'aquesta animació, ben segur deguda en gran part a Español,<sup>5</sup> es produeixen dos fets de relativa importància: s'organitza, en el decurs de l'estiu de 1957, el Simposi de Biogeografia Ibèrica i quasi a continuació, el C.S.I.C. promou la Comissió de Zoologia, facilitant la possibilitat de reunions periòdiques de zoòlegs barcelonins, en gran part entomòlegs. Gràcies a Español, les reunions es mantenen durant 20 anys, fins la repromoció de la Institució Catalana que atén actualment aquest servei.

- 
4. ESPAÑOL, F., 1950.- Los *Pterostichidae* hipogeos del Pirineo Español (*Coleoptera, Adephaga*). *Actas del Primer Congreso I. del Pirineo*. 20 pàgs. Publicat com a monografia n.º 47 de l'Institut d'Estudis Pirinencs. Zaragoza. ESPAÑOL, F., 1954 (1956).- Los *Bathysciitae* catalanes. *Actes du Deuxième Congrès d'Études Pyrénéennes*. Luchon-Pau 21-25 sept., 1954, 3: 109-123, Toulouse; estudi comparat amb els resultats del País Basc-Navarrès. ESPAÑOL, F., 1958 (1962).- Los *Helopinae* de la vertiente española de los Pirineos, (*Col. Heteromera*) *Actas del 3er. Congreso I. de Estudios Pirenaicos*, Gerona 1958, 2: 13-28, Zaragoza. ESPAÑOL, F., 1962 (1972). Sobre algunos anóbidos (*Col. Dascilloidea*). *Actes du 4ème Congrès I. d'Études Pyr.*, Pau-Lourdes sept. 1962, 2 (2): 115-122, Toulouse. ESPAÑOL, F., 1966.- Los *Bathysciitae* cavernícolas de la vertiente española de los Pirineos. *Pirineos*, 79-80 (*Actas del V. Congr. I. Est. Pir. Jaca-Pamplona 1966*, 2): 237-240, Jaca; síntesi final de l'estudi iniciat sistematitzadament el 1945, amb les expedicions al País Basc-Navarrès. ESPAÑOL, F., 1971 (1973).- Los *Anillini* de la vertiente española de los Pirineos (*Col. Trechidae*) *Pirineos* 108 (*Act. 6ème. Congr. I. Est. Pyr., Bagnères de Bigorre sept. 1971*, 2): 101-106, Jaca. ESPAÑOL, F., 1974.- Sur quelques coléoptères pyrénéens. *Resumen de las Comunicaciones presentadas al VII Congr. I. Estud. Pir.*: 51, Jaca. ESPAÑOL, F. i PALANCA, A., 1974.- Invertebrados terrestres más conspicuos; en cap. 7, referit al de «Fauna y su distribución» del llibre: «*Alto Urçel, Alto Beredà, Cerdanya y Andorra (Ambito del VII Congreso Internacional de Estudios Pirenaicos)*», Jaca.
  5. MARGALEF ho ha recordat durant 1981 en el pròleg de Francesc Español, 50 anys d'obra biospeleològica (publicat per la Federació Catalana d'Espeleologia), amb les paraules següents: «Com que acostuma a contestar totes les cartes, es canalitzen vers ell peticions insospitades, que ningú més a Espanya ha atès».

En el referit context es promou l'estudi d'àmbits específics, a diferents paratges de la Cadena, i és convenient que me n'ocupi, ja que estic en deute de publicació de resultats amb F. Español i altres persones que col·laboraren en els programes. El primer fa referència a l'estudi ambiental de les Illes Medes, tectònicament extrem oriental del Prepirineu, els resultats del qual –donat el seu caràcter geogràfic i ecològic mixt–, varen ser oportunament publicats i tractats bàsicament, a la reunió del Comitè d'Ambient Insular de la Comissió Internacional per a l'Estudi del Mar Mediterrani.<sup>6</sup>

No obstant això, mereix més atenció un projecte conjunt de major envergadura, més estrictament pirinenc, de creixent interès avui i els resultats del qual han estat publicats tan sols en una petita part.<sup>7</sup> Hi cooperarem altres especialistes, a més d'una bona part dels col·laboradors pel de les Medes. Un sector dels resultats esperen oportuna aparició a la llum pública. Francesc Español elaborà una llarga monografia inèdita, referent a la fauna coleopterològica d'alta muntanya que allotja el P.N. d'Aigües Tortes i Estany de Sant Maurici. Els resultats representen el fruit de prospeccions realitzades entre 1958 i 1961, sobretot dedicades a l'exploració de la vall alta del Sant Nicolau; campanyes que es realitzaren amb el recolzament de l'Institut d'Estudis Pirinencs.<sup>8</sup> Els resultats d'Español fan referència a 328 espècies de coleòpters, pertanyents a un total de 46 famílies.

3.- *Cooperació amb el Centre pirinenc de Biologia experimental.*– El 1963 es produeix un altre esdeveniment interessant que, un cop més, posa a prova en benefici nostre «les qualitats personals, l'amistat absolutament fiable i l'entusiasme per la naturalesa i per la vida», a què fa referència, en circumstàncies similars a la present, un amic comú (Margalef op. cit.), com a virtuts més destacables de Francesc Español.

El 1965 es promou el Programa Biològic Internacional i a Espanya el primer Pla de Desenvolupament. Amb això, el Consell Superior d'Investigacions Científiques, decideix fundar centres dedicats a Ecologia (zones humi-

---

6. En l'estudi cooperarem, VILLALTA, GADEA, ALTIMIRA, PABLOS i SELGA, l'última investigadora esmentada sense haver aportat encara resultats; la majoria aparegueren a *P. Inst. Biol. apl.* La contribució d'Español, porta per títol: Sobre el poblamiento entomológico de las Islas Medas (*P. Inst. Biol. apl.* 36: 71-96, Barcelona 1964) i fa referència a tota la fauna entomològica del paratge prepirinenc oriental. Les seves principals conclusions de caire biogeogràfic i ecològic foren discutides a l'esmentat comitè internacional amb motiu de la comunicació següent: ESPAÑOL, F., 1965.- Peuplement entomologique des petites îles bordant l'Espagne méditerranéenne. *Rapp. et Proc. Verb. des reun. de la C.I.E.S.M.M.* 18 (2): 521-524, Mònaco.

7. S'ha convocat molt recentment, per part del seu director, una reunió per a l'estudi del parc Nacional d'Aigües Tortes i Estany de Sant Maurici; P.N. constituït a la dècada dels cinquanta, en ple Pirineu Axial lleidetà.

8. Aquest estudi ha donat lloc a 17 notes i comunicacions científiques, algunes de les quals parcials degudes al nostre biografiat. Malgrat tot, però, no s'ha publicat l'esmentada referència monogràfica conjunta.

des i muntanya) com aportació espanyola a l'esmentat Programa promogut, a nivell global, per la Unió Internacional de Ciències. Un d'ells és el Centre pirinenc de Biologia experimental, que instal·la la seu principal a Jaca.<sup>9</sup> L'absència de personal preparat per iniciar aquesta labor, sent escàs i insuficient el nombre de biòlegs i geòlegs formats, ens obliga un cop més a cercar el recolzament dels amics i, per tant, a utilitzar de nou l'esmentatda «fiabilitat» d'Español.

Tan sols destacarem alguns dels aspectes de l'ajuda científica que, un cop més, Español prestà a la constitució i al desenvolupament del Centre esmentat, superant amb escreix la seva tasca en el context de la secció d'Entomologia de l'antic institut:

- El 1963 i també el 1964, cooperà a les primeres campanyes faunístiques prospectives de l'Alt Aragó occidental, estudi multidisciplinar que constituïria, anys més tard, un projecte MAB que actualment està en fase de finalització.

- El 1971, va tenir cura de l'ensenyança de l'Entomologia regional de camp, en el quart curs de naturalesa pirinenca, organitzat pel Centre, a nivell de segon cicle universitari.

- Aquestes activitats permeten la promoció de vocacions per a estudiosos d'entomologia faunística i taxonòmica, aspectes en què els seus coneixements extensos i profunds, resultaren ser un recolzament definitiu per a la formació de diversos científics afins a la institució (p. ex. A. Palanca). Precisament en un matís entomològic referent a insectes fitòfags (requerits pel nou institut), allunyat de les preferències d'Español, per l'estudi d'altres taxons amb hàbits diferents i ocupant així, distints nínxols a les xarxes tròfiques; no obstant això, la seva col·laboració en aquest camp ha resultat inestimable.

- Més en relació amb la seva tasca tradicional, cal esmentar la cooperació a estudis integrats en el projecte MAB n.º 510 i, tant els relacionats amb l'activitat d'animals epígeus, com recursos alimentaris per a aus insectívores de pinar en el massís pre-pirinenc de San Juan de la Peña –l'elaboració de la qual es troba en curs–, com el que fa referència a la desintegració de les soques de pi, important procés sobre el reciclat dels ecosistemes forestals. Així, el doctorant del nostre centre –l'actual Dr. J. Franc i Batlle– va a trobar en l'elaboració d'aquest darrer estudi, un cop més, el recolzament necessari i sempre benèvol d'Español.

---

9. El centre indicat, tenia consideració administrativa diferent a la de l'Institut d'Estudis Pirinencs i va tenir, des d'un bon principi, personal amb dedicació exclusiva i pròpia. A partir de 1968, la direcció d'ambdós recauen a la mateixa persona, fins al 1984, en què les dues institucions convergeixen, transcorreguts 40 anys de l'Institut d'E.P., constituïnt-se l'I. Pirinenc d'Ecologia.

No valdria acabar aquestes línies d'homenatge al nostre amic entranyable sense les dues consideracions que segueixen:

– En primer lloc, insistir en el reconeixement del nostre deute a la seva tasca i afecte, les mostres de les quals ja se n'ha parlat.

– La segona, comentar breument la seva densa aportació, al mateix temps que extensa, a l'estudi dels recursos biòtics de la Cadena, constituint un model de focalització de síntesi complexa, l'interès del qual depassa amb escreix el camp zoològic especulatiu. Per a poder-la esmentar, segurament hauré de sortir del marc que logísticament se m'ha assignat, solapant matèries d'altres científics, glossant aspectes generals, que depassin l'àrea geogràfica estricta del present escrit (v. sobre tot Margalef).

Els resultats de la labor pirinenca d'Español, no es concreten a les de síntesi parcials publicades pel nostre antic institut. Són nombrosos els analítics i també sintètics, que consten dispersos en altres revistes i els que posseeix en curs d'elaboració immediata, constituint el patrimoni científic aportat pel nostre biografiat. Entre les revistes que, amb major freqüència, han incorporat articles d'Español, destaquen: *Eos*, *Graellsia*, *P. Inst. Biol. apl.* i *But. Inst. Catalana d'Hist. Nat.* (època antiga i recent), sense oblidar actes de congressos internacionals d'Entomologia i Espeleologia, destacant la seva cooperació a nombroses revistes de caràcter local.<sup>10</sup>

Sens dubte, el bagatge entomològic-cultural assolit per Español, li permet exposar qualsevol tema relacionat amb la biogeografia, l'evolució o filogènia i l'ecologia dels insectes i molt especialment dels coleòpters. No obstant això, és solament l'aspecte global de les seves múltiples preferències i la seva relació i coherència allò que interessa glossar ací. Així, no desitjo referir-me a l'estudi concret, dels escarabats hebívors, veritables consumidors primaris en el sentit més estricte, si més no al dels secundaris, versus sapròfits (passant pels carnívors, detritívors, necròfags i copròfags), complint, tots ells, destacada funció en accelerar la producció global dels ecosistemes, fomentant-ne, de lluny o de prop, el procés mineralitzador. Dins d'ells, les complexes biocenosi hipogees en el sentit lat de la paraula, constitueixen fases d'especialització biòtica extrema, conservada en mitjans escassament mutants. La consideració dels taxons, composant unes i altres biocenosi, resulta imprescindible per interpretar-ne, de forma panoràmica coherent, la taxonomia dels elements que les integren.

La xarxa tròfica dels descomponedors és complexa, està molt diversificada i especialitzada; s'ha de cercar, ja sigui a la fullaraca i el mantell, o bé en el mateix tronc, mort o encara viu, doncs s'inicia aviat, mitjançant l'atac

---

10. A principis de la dècada dels vuitanta, sumaven almenys uns 350 treballs científics, que contenien la descripció de cinquanta gèneres de coleòpters i 400 noves espècies per la Ciència (v. glossa de A. DE HARO, amb motiu del nomenament de F. Español, doctor «honoris causa» per la Universitat Autònoma de Barcelona, 1982).

de tot tipus de xilòfags de vegades en el biota productor vell, i prossegueix després, sense massa solució de continuïtat, activant el reciclat. Així, es constitueix aviat una complexa xarxa d'interrelacions, tendint a la diferenciació de noves espècies, ocupant nínxols molt concrets, funcionant com a productiu viver –«pepinière», en la paraula de Jeannel–, de faunes hipogees i cavernícoles –conservant, així, abundants formes antigues– i facilitant-ne una interpretació adient d'hipòtesi filogenètiques, cooperant, ja sigui a una coherència suggerent de l'agrupació sistemàtica dels taxons, o bé a sentar hipòtesi biogeogràfiques sobre el poblament.

Sembla, així, interessant de destacar ací l'esmentat matis del corpus doctrinal de les aportacions d'Espanol a l'estudi de la nostra franja fronterera, on tants accentuats contrastos climàtics apareixen avui en l'espai i on tants canvis i circumstàncies s'han succeït a través de les edats; tots ells, sens dubte, suggerents per a l'estudi i per a la interpretació del medi i la vida pirinaica-actuals.